

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра політології

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: «Політична поляризація в Грузії та Молдові після 2014 року»

Виконав: студент 4-го року навчання
Спеціальності
052 Політологія
Андрощук Олексій Віталійович
Шаповалов С. А.
Старший викладач

Бакалаврська робота захищена
З оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« » _____ 20__ р.

Київ – 2025 р.

План

ВСТУП	с. 2 – 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ.....	с. 6 –10
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО СТАНОВИЩА ПОЛЯРИЗАЦІЇ В МОЛДОВІ ТА ГРУЗІЇ.....	с. 11 –31
2.1 Історичні обставини Молдови.....	с. 11 – 19
2.2 Історичні обставини Грузії.....	с. 20 – 31
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ В МОЛДОВІ ТА ГРУЗІЇ ПІСЛЯ 2014 РОКУ.....	с. 32-40
3.1 Політична поляризація в Молдові після 2014 року.....	с. 32-35
3.2 Політична поляризація в Грузії після 2014 року.....	с. 35-38
3.3 Спільні та відмінні ознаки сучасної поляризації в Молдові та Грузії....	с. 38-40
ВИСНОВКИ	с. 41-43
Список використаної літератури	с. 44-45
Анотація	с. 46

ВСТУП

Явище політичної поляризації в Грузії та Молдові малодосліджене, на відміну від відповідних робіт про Сполучені Штати Америки. Політична поляризація передбачає розуміння питань, що й розділяють суспільство, а також вплив зовнішніх гравців і зв'язок із ними внутрішніх. Попри відмінності в цих двох країнах, є спільні чинники.

Що привело ці країни до сьогоденного стану поляризації в них? Які причино-наслідкові зв'язки? Як і чому змінювалися настрої суспільства та поведінка політиків? Чи є зв'язок між прихильністю до Заходу або до Росії та засобів, до яких вдається чинні опозиції та влади?

Актуальність теми дослідження. Хоча політична поляризація присутня різною мірою в майже кожній країні, у Грузії та Молдові вона виразна та не переважає в одну зі сторін. Ще в час, коли Росія продовжує користуватися якнайбільшим впливом у світі, вона користується слабкістю цих країн у порушеній територіальній цілісності Грузії та Молдови – а також у фінансуванні та сприянні діяльності проросійської сторони суспільства та політикуму. Це також посилюється тим, що країни попередньо показували неабияке зацікавлення в приєднанні до ЄС і НАТО, і, як й Україну, Росія докладает зусиль, щоб не якомога більше завадити цьому. Взаємодії поляризованих сил як у політикумі, так і в суспільстві, впливають на ухвалені рішення держави, що зі свого боку також сприяють змінам і реакції з боку певного табору політикуму та суспільства. Тобто допоки в державі існує бодай найпростіша версія демократії, доти більшою чи меншою мірою буде існувати поляризація, і доти вона буде актуальним об'єктом дослідження. Молдова та Грузія є особливо цікавими прикладами поляризації – наскільки це явище в цих країнах змінювалося, коли гору мала одна з цих поляризованих сторін. Для України дослідження поляризації в двох країнах, що нині ще не визначилися остаточно з

напрямом подальшої політики та перебувають уже не один виборчий цикл у протистоянні двох протилежних сил, у яких зацікавлені зовнішні актори, є корисним як для країни, яка має справу з іншого виду загрози, а розвиток подій і їхні обставини нагадують Україну до повномасштабного вторгнення.

Мета дослідження. Дослідити явище політичної поляризації, причини й особливості в Грузії та Молдові після 2014.

Завдання дослідження:

- Охарактеризувати явище поляризації в цих двох країнах;
- Визначити, які події й обставини посприяли сьогоднішньому становищу політичної поляризації в Грузії та Молдові;
- Визначити, спільні та відмінні ознаки та причини політичної поляризації у двох країн;
- Визначити роль у політичній поляризації щодо внутрішніх і зовнішніх питань самих громадян цих країн, інших держав і міжнародних організацій;

Об'єктом дослідження є суспільства та політикуми Грузії та Молдови.

Предметом дослідження є політична поляризація суспільств та політикумів цих двох країн.

Хронологічні межі: XIX-XX століття; 1991-2014 роки; 2014-2025 роки.

Методи дослідження: З огляду на те, що це дослідження передбачає розкриття як теоретичних аспектів, що можуть стосуватися політичної поляризації, так й конкретних її випадків на практиці, а саме на досвіді Грузії та Молдови. Тому ця робота міститиме аналіз – коли йтиметься про теорію та теоретичні аспекти (серед головних – теорія політичної поляризації та теорія соціально-політичних розмежувань, «cleavages», зокрема згідно за Сеймуром Ліпсетом і Стейном Рокканом), буде використаний аналіз і синтез (залежно від поставленої цілі та

стану, у якому перебуває певна теорія, у певній частині роботи), а також систематизація, що потрібна для більш безпосереднього розуміння та встановлення зв'язків теорії з інформацією та висновками, що були досягнуті завдяки застосуванню інших методів. Серед інших методів є причинно-наслідковий метод (що посприє розумінню виникнення політичної поляризації в Молдові та Грузії, надасть потрібний для подальшого аналізу та застосуванню інших методів контекст), метод «case study» (для дослідження випадків, як-от політичних рішень і показових ситуацій, що допоможуть збагнути не тільки контекст, а й особливості політичної поляризації, її причин і її природи в цих країнах), контент-аналіз (для систематизованого вивчення явища політичної поляризації в цих країнах через аналіз публікацій засобів масової інформації, офіційних заяв державних органів, виступів представників чинної на певний момент влади та представників тодішньої опозиції тощо), статистичний аналіз (для можливості порівняти зміну в настроях населення цих країн у певні періоди, їхнього ставлення до певних питань, що дозволить визначити суть динаміки явища політичної поляризації), і, що не менш важливо – метод порівняльного аналізу (для виявлення відмінностей і причин існування цієї різниці між певними аспектами політичної поляризації у двох країн – Молдови та Грузії), і цей метод потребує застосування інших методів для належного його використання.

Джерельна база міститиме статистичні дані (результати соціологічних опитувань громадської думки, рейтинги політичних партій, окремих політиків і показники рівня довіри населення до державних інституцій у певний період і за певних обставин, серед яких перебування при владі однієї сторони політичної поляризації країни та в опозиції – іншої сторони), офіційні документи та нормативно-правові акти (ці документи дадуть змогу проаналізувати безпосередньо ті питання, які відіграють роль у політичній поляризації цих країн), аналітичні звіти та матеріали міжнародних організації (окрім розуміння, як сприймають й

інтерпретують міжнародні організації події та явище поляризації поза кордонами цих країн, для подальшого аналізу цілком буде потрібна інформація, яку політичні сили можуть приховувати та не згадувати заради певних переваг у протистоянні одне з одним, а також це може вказати, які міжнародні організації схильні до чийого боку), наукові праці та публікації (для належного розуміння використаних теорій, причино-наслідкового розуміння становлення та розвитку політичної поляризації в цих країнах через історію, а також для використання наявних наукових здобутків у цій темі), матеріали засобів масової інформації (зокрема потрібне для систематизації, порівняння та методу “case study”), певні інтернет-ресурси (для вивчення програм партій, що відіграють роль в існуванні поляризації у своїй країні, для огляду принципів роботи державних органів, для розуміння позицій національних, місцевих і міжнародних організацій, для використання баз даних, що допоможуть у структуруванні інформації та знаходженні потрібних даних для порівняння й аналізу).

Структура роботи: вступ, три розділи, п’ять підрозділів, висновки, список джерел, анотація

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Для наукового та більш глибокого розуміння поляризації як явища й інших пов'язаних із нею аспектів необхідно досягнути наявні теоретичні наукові праці. Інакше висновки цієї роботи можуть не настільки повноцінно охопити та дати належну відповідь для поставлених завдань. Зважаючи на те, що політична поляризація є явищем, яке цікаве для дослідження не тільки політичній науці, а й соціології, історії та психології зокрема. Відповідно оглянута в цьому розділі теорія може зачіпати й ці згадані науки, а не тільки політичну. Ознайомлення з теоретичними засадами політичної поляризації та пов'язаних із нею явищ надасть потрібну опору для розуміння цих феноменів у Молдові та Грузії після 2014 року в поєднанні з відповідним контекстом і матеріалами, що виникли в зазначених вище хронологічних межах. Теоретичні матеріали можуть згадувати певні країни в певний історичний період і робити певні висновки, спираючись на отримані звітні дані. Це додає ще один вимір у цьому дослідженні – порівняння даних і їхніх інтерпретацій із теоретичних праць з даними та висновками, отриманих унаслідок дослідження випадків Молдови та Грузії після 2014 року зокрема.

Завдяки великій кількості досліджень політичної поляризації в Сполучених Штатах Америки існує не одна теорія, яка може становити цінність для цієї роботи. По-перше, Метт Мотил (Matt Motyl) у своїй статті «Ліберали та консерватори (географічно) відділяються» («Liberals and Conservatives are (Geographically) Dividing») пояснює свою теорію ідеологічного замкнення (Ideological Enclavement Theory). Хоча пояснення й обґрунтування цієї теорії стосується саме Сполучених Штатів Америки, її не можна відкидати через чинник іншого контексту, як-от інші, неіснуючі в контексті Сполучених Штатів Америки питання. У країнах, де присутній високий ступінь політичної поляризації, поляризуючі громадські питання можуть бути цілком іншими,

маючи при цьому таку саму вагу у відповідному суспільстві, щоб ставати фактором поглиблення або підтримки наявного рівня поляризації в цій країні. І це стосується не лише цієї теорії, а й усіх інших. Теорію ідеологічного замкнення можна пояснити так: певне суспільно важливе питання робить одні поселення, де домінує один табір, несприятливими для життя прихильників й представників іншого табору, таким чином замикаючи цей населений пункт від осіб, що могли б оспорювати рішення місцевих органів влади в демократичній країні.¹ Тобто одна ця теорія стверджує, що з поляризація схильна підживлювати сама себе через вимушене переселення прибічників однієї сторони політичної поляризації до тих місць, де до них уже усталене сприятливе ставлення. Відповідно, політична більшість у населеному пункті збільшує поляризацію не тільки в себе через ускладнення життя країнам із іншими поглядами та їхнє вимушене переселення, а й у тій громаді, куди ці люди переїжджають жити та де вони стають частиною такої ж панівної більшості. Звісно, це ще підкріплюється тим чинником, чи ті потенційні переселенці підуть на цей крок чи залишаться та намагатимуться відстоювати свої права та свободи в несприятливому для них станом на цей час середовищі. Тобто що більше існує поляризуючих питань у суспільстві, то більшою є ймовірність змін у динаміці внутрішньої міграції в країні та ймовірність посилення більшості одного табору та послаблення іншого в певній громаді / регіоні.

Теорія регулятивного фокусу стверджує, що людина зосереджується для себе або на досягненні своїх прагнень, або на досягненні безпеки.² Це не означає, що людина зосереджена тільки на чомусь одному. Питання в ступені особистої важливості кожного з цих фокусів (що походить із потреб). Фокусування на прагненнях передбачає фокусування на підвищенні, а фокусування на безпеці –

---

¹ Motyl M. Liberals and Conservatives are (Geographically) Dividing. *Social Psychology of Political Polarization*. 2016. P. 7–37.

² Ideological Differences in the Expanse of Empathy / A. Waytz et al. *Social Psychology of Political Polarization*. 2016. P. 61–77.

на запобіганні. Дослідження виявили співвідношення ідеологій із регулятивними фокусами: консерватизм пов'язується здебільшого з запобіганням, а лібералізм – із підвищенням. Певна низка досліджень показує, що ті, хто набрали більше балів за шкалою запобігання чи піддалися фокусу запобігання в межах експерименту, обирали більш консервативні відповіді про реформу економіки.³

Теорія моральних засад характеризує лібералів і консерваторів як таких, що розходяться за двома класами інтуїтивних моральних цінностей: цінностей, що індивідуалізують, і цінностей, що зобов'язують. Цінності, що індивідуалізують, насамперед спрямовані на одиничних людей, зокрема на праві осіб на справедливе ставлення до себе та захист від кривди. Цінності, що зобов'язують, здебільшого спрямовані на групи й інституції та включають занепокоєння з приводу підтримки своєї ближчої групи, до якої належить особа, а також поваги до авторитету та традицій. Чи підтвердиться ця теорія у випадку політичної поляризації в Молдові та Грузії, щонайменше в певний період?

Украй важливою для дослідження політичної поляризації є праця Сеймура Мартіна Ліпсета та Стейна Роккана «Структури розмежувань, партійні системи та групування виборців» («Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments»). Ця робота містить не одну теорію. По-перше, діалектика «конфлікт-інтеграція»: партії виступають водночас і як агенти конфлікту (тобто розкривають й артикують соціальні суперечності), і як інструменти інтеграції (через створення каналів для поглинання та контролю цих суперечностей завдяки партійній конкуренції).⁴ Тобто завдяки партіям суспільні конфлікти інтегровані та, відповідно, контрольовані системою. Партії використовують і не дозволяють цим розмежуванням (cleavages) зникнути, водночас стримуючи завдану

---

³ Regulatory focus and political decision making: When people favor reform over the status quo. *Political Psychology* / Boldero, J. M., & Higgins, E. T. 2011, 32(3), P. 399–418.

⁴ Lipset S. M., Rokkan S. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments. *Consensus and Conflict*. P. 113–179.

конфліктами напругу і не даючи їм призвести до таких неконтрольованих проявів і стадій конфлікту, як повстання чи сепаратизм. Ще одна теорія в цьому дослідженні стверджує, що повна інституціоналізація конкурентної партійної системи призводить до «замороження» низки розмежувань. Тобто встановлені попередньо пункти партійних програм лишаються незмінними, як й основа цих партій у вигляді незмінних виборців. Через це «замороження» партійних систем і порядку денного структури розмежувань, розколів можуть зберігатися в одному й тому самому становищі десятиліттями.

Автори також виводять моделі, серед яких переосмислена до двовимірного простору авторами модель Парсонса. Одна вісь – L-G (територіально-культурна) – сягає, з одного боку, від суворо місцевих або регіональних опозицій (коли периферійні групи чи групи меншин опираються елітам із центрів), до глобальних або національних опозицій (боротьби за контроль за самою державою). Друга вісь – A-I (функціональна) – сягає від специфічних опозицій (зосередження на конкретних окремих економічних питаннях або розподілі ресурсів) до розмитих, експресивних або ідеологічних опозицій (визначення «союзників» і «ворогів», спираючись на моральні чи історичні погляди). Ця версія моделі не тільки концептуально охоплює та структурує всі суспільні розмежування та розколи у двох вимірах, а й відкриває можливість застосовувати до них порівняльний підхід у подальших дослідженнях.

У цій праці зазначена ще одна модель – трифазна модель утворення нації. Перша фаза – консолідація центру: дедалі більше втручання та стандартизація, здійснені центральною національною владою, провокують територіальний і культурний опір. Друга фаза – союзи між спільнотами: у відповідь на посилення тиску з центру, периферійні групи починають об'єднуватися та створювати місцеві союзи, утворюючи нові масові об'єднання. Третя й остання фаза – прихід до влади й інституціоналізація: ці новостворені союзи здобувають вплив на

центральні інституції (наприклад, через виборчі реформи та розширення виборчого права), у такий спосіб «заморожуючи» в стійких партійних системах наявні розмежування та розколи.

Також слід зазначити чотири вже досліджених розмежувань. Першим є центр-периферія, тобто конфлікт між центральною націєтворчою культурою та етнічно, лінгвістично чи релігійно відмінних підкорених населень у провінціях і периферіях. Другим є Держава-Церква, тобто секуляризація та привілеї Церкви. Третім є землевласники-промисловці після індустріальної революції. Четвертим є власники-робітники, що з одного боку передбачає ще роботодавців загалом, а з іншого – орендарів і працівників загалом. Деякі розмежування можуть змінюватися в мірі своєї інтенсивності та загостреності нині. Проте цінність цієї теорії в тому, що завдяки ній можливо буде мати на увазі ці розмежування під час дослідження випадку сучасного періоду Молдови та Грузії, що зі свого боку дозволить дійти до ширших висновків або додатково обґрунтувати певний висновок.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО СТАНОВИЩА ПОЛЯРИЗАЦІЇ В МОЛДОВІ ТА ГРУЗІЇ

Неможливо дослідити явище поляризації в певній країні без розуміння контексту, у якому вона перебувала раніше. Умови й обставини існування молдовського та грузинського суспільств у певний період спричиняють зміни в подальшому. Цей розділ містить актуальні щодо теми дослідження історичні факти та конкретні статистичні дані, що посприяє розумінню динаміки явища поляризації в Молдові та Грузії, а також її причин.

2.1 Історичні обставини Молдови

Історичний контекст явища поляризації в Молдові варто розглядати з початку XIX століття, а саме з 1812, коли було ухвалено Бухарестський мирний договір між Російською та Османською імперіями, який поклав край російсько-турецькій війні 1806-1812 років. Територія між Дністром і Прутом, тобто майже вся територія сучасної Молдови, відійшла до Російської імперії. У 1818 році імперія прийняла Устав утворення Бессарабської області, і до 1828 року ця територія мала певну міру автономії: влада була розділена між генерал-губернатором області та Вищою обласною радою, у якій були й призначені царем люди, але більшість складала обрані місцевим дворянством. Проте в 1828 році цар Ніколай I скасував цю реформу та, відповідно, Устав і з ним - автономію. Натомість уся верховна місцева влада відійшла генерал-губернатору, а обласна рада за функціями була обмежена до цілком дорадчого органу та збиралася лише двічі на рік. Однак до 1828 року багато селян побоювалися кріпацтва, через що тікали на захід через Прут. У другій половині 1960-х років земська реформа досягнула до Бессарабії, але передбачена нею частково збільшена автономія на місцях не посприяла припиненню зросійщення в як світських, так і церковних частин

суспільства Бессарабії. Тобто місцева еліта дедалі більше інтегрувалася в імперію та зміцнювала тутешні імперські позиції. Подальша активність національного руху в Бессарабії відбувалася під проводом шкільних вчителів настоятелів. Це один із ранніх проявів поляризації громадськості з суспільних питань, де прихильні до імперії місцеві бояри мали опозицію “знизу”, серед нижчих і світських верств населення, і церковних рівнів. У Бессарабії на чолі опозиції були люди невисоких звань, а проте вони мали неабиякий авторитет у селян і певної кількості містян, які складали переважну більшість населення, тому їхній вплив не варто недооцінювати.

Слід зазначити, що тодішнє князівство Молдови та Волощини стосувалися більше Румунії, саме тому коли ми розглядаємо історію сучасної Молдови, ми зосереджуємося на Бессарабії, територія якої майже повністю збігається з сучасними кордонами Молдови. Проте виникнення Румунського королівства як незалежної держави вплинуло на настрої суспільства Бессарабії, тому що молдовський націоналізм не мав сприятливих умов для свого розвитку в області Російської імперії, і сусіднє Румунське королівство стало кращим для цього простором.

Однак у Бессарабії, як і в інших тодішніх територіях під Російською імперією, заворушення почалися вже з самого початку ХХ століття, коли врожаї роками поспіль не виправдовували очікувань і вкладених ресурсів, які в поєднанні ще з високими податками, встановленими міністром фінансів Сергієм Вітте для виконання його програми з державного фінансування промислового розвитку. Серед робітників на промислових підприємствах було чимало недостатньо кваліфікованих для цієї праці селян, які намагалися цією додатковою зайнятістю компенсувати низькі заробітки від своєї сільськогосподарської діяльності. Проте умови праці не поліпшувалися, а заробіток лишався низьким усупереч зусиллям селян. З 1900 та до кінця 1902 років тривала важка економічна депресія, що ще

більше погіршила становище насамперед нижчих верств населення, які складали більшість населення імперії, зокрема Бессарабії. Такі обставини стали поштовхом для зростання кількості страйків із боку робітників і для нападів селян на маєтки поміщиків. Разом із цим у різних містах імперії почалися жорстокі антиєврейські виступи, відомі як погроми. Одним із найвідоміших єврейських погромів стався в Кишиневі 1903 року. Через відсутність належного покарання з боку правоохоронних органів, відбулися погроми в інших областях. Тобто наявність однакових або схожих суспільно важливих питань на різних територіях і слабка відповідь влади на злочинні дії в одній із них неабияк збільшує шанси на повторення цих дій в інших місцях.

Ми спостерігаємо в цей період помітне посилення поляризації: певні обставини певної верстви чи частини населення є настільки нестерпними для них, що вони вдаються до відстоювання своїх інтересів не тільки в мирний спосіб, а й із застосуванням насильницьких методів. Тобто певні умови існування групи населення, за які відповідальний уряд і держава загалом, можуть призвести до загострення їхньої ворожнечі з іншими групами, які для перших видаються винними. Політична поляризація не обов'язково передбачає прямого, безпосереднього протистояння чинної влади й опозиції. Громадська думка є достатньо потужним засобом для ініціювання заворушень, і далеко не завжди важлива об'єктивність у звинуваченнях, а вдалась тільки правильного часу та випадку для успішного підбурення людей до протесту та протистояння.

Подальшу історію Молдови можна визначити як постійну безвихідь із прагненням знайти один найкращий варіант. Ідеться про події початку ХХ століття, коли в Східній Європі відбувалися значні трансформації. Ці обставини водночас надавали молдованам і можливості, і ризику. Серед можливостей — встановлення автономії своєї території та навіть її незалежності, серед ризиків — усвідомлення сусідніми країнами, зі свого боку, можливості захопити територію сучасної

Молдови. Звісно, ризики не обов'язково передбачали окупацію: ізоляція Молдови з багатьох сторін не було сприятливою умовою для існування незалежної держави.

У березні 1917 року Бессарабія позитивно відреагувала на прихід Тимчасового уряду до влади на чолі з Олександром Керенським. Вже у квітні Національний Молдовський Комітет висунув вимогу автономії, земельної реформи та сприяння вжитку румунської мови.

Варто звернути увагу й на Румунію в цей період. Під час Першої світової війни Центральні держави намагалися переманити Румунію на свій бік, пообіцявши натомість повернути в її склад Бессарабію. Проте Атланта, на відміну від своїх супротивників, запропонувала Румунії Трансильванію та Буковину. Відповідно Румунія стала на бік Атланти, і таким чином стала в цей час союзницею Російської імперії. Через це заворушення в Російській імперії досягли й Румунії та Молдови також. Упродовж Першої світової війни Румунія то уклала угоду з Центральними державами, то знову оголосила їм війну. Тобто з невизначеністю Румунії невизначеною була й Бессарабія, але зрештою в 1918 році вона знову відійшла до Румунії.

Сфатул Церій (рум. *Sfatul Țării*), що для Молдовської Демократичної Республіки, був парламентом на зразок до того, як Українська Центральна Рада була для Української Народної Республіки. Спочатку Сфатул Церій у грудні 1917 року, після Жовтневої революції, проголосив Бессарабію автономією в межах Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки. Проте через революційну активність у Бессарабії російських солдатів Сфатул Церій звернулися до представників Антанти та румунського уряду, і румунські війська витиснули їх з МДР. І це спонукнуло Сфатул Церій, подібно до УЦР, проголосити відповідну країну незалежною та розірвати всі зв'язки з російською державою. Однак після Гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року в УНР Сфатул Церій, побоюючись ізоляції своєї держави через межування із союзником Німеччини, ухвалили союз із

Румунією, що після поразки Центральних держав переросло в повноцінне об'єднання МДР із Румунією. Після цього було введено земельну реформу, а вимога щодо вжитку румунської мови була й без того впроваджена. Радянський союз так і не визнав Бессарабії як частини Румунії, і тому в 1924 році утворив Молдавську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку на східному боці Дністру, що входило до Української РСР.

Отже, здобувши культурну близькість із Румунією й отримавши те, чого прагнула Бессарабія ще під час існування Тимчасового уряду, у тих кордонах не відбувалося належного економічного процвітання, зокрема через відсутність виходу до моря, низьке зацікавлення Румунії в розвитку наявних у Бессарабії виробництв і централізацію в цьому регіоні.

Під час Другої світової війни, на її початку Румунія була вимушена поступитися Радянському Союзу та віддати Бессарабію та Північну Буковину. Північний район і кілька південних районів Бессарабії були приєднані до УРСР, а центральна частина — до Молдавської РСР. На цих землях відбулася колективізація. У 1941 році Румунія, тепер як союзник Німеччини, повернула під свій контроль Бессарабію. Проте в 1944 році СРСР знову захопив Бессарабію. Молдавська РСР, як й інші республіки, була цілком підпорядкована Москві та заповітної молдованами автономії, звісно, не було. Комуністична партія обґрунтовувала свою монополію на владу необхідністю побудови комунізму, і, відповідно, приватна власність, зокрема землі, умови володіння якої молдовани дуже цінували, перестала існувати. Звісно, під СРСР Молдова зазнала значної індустріалізації. Комуністична партія настільки контролювала всі процеси в Молдові, що громадянського суспільства в країні практично не існувало. По суті, усе, що історію Молдовської РСР можна зв'язати до історії самої Комуністичної партії.

Відповідно поступове слабшання та, зрештою, розвал Комуністичної партії СРСР став точкою в історії Молдови, коли громадянське суспільство почало

відновлюватися: дискурс став неодмінно вільнішим, і різні погляди суспільства проявилися в більшій кількості партій. Проте навіть із зміною чисельності партій, більшість у Молдові були за розрив попередніх відносин із Москвою. У червні 1990 Молдова проголосила про свій суверенітет, а вже 27 серпня 1991 року став Днем незалежності Республіки Молдова. Тим часом гагаузи на півдні країни та росіяни на її сході у відповідь також проголосили свої незалежні від Молдови республіки. Попри подію, відому як “похід на Гагаузію”, коли під проводом тодішнього прем’єр-міністра Мірчі Друка молдовські націоналістично налаштовані добровольці вирушили на Комрат, найбільше місто Гагаузії, задля недопущення її відокремлення від Молдови, після парламентських виборів 1994 року було ухвалено нову конституцію, що надавала значну автономію обох регіонам. Якщо питання з Гагаузією було вирішене, то ситуацію з Придністров’ям усе ускладнювала присутність російських військових, а також намагання регіону здобути незалежність. Більшість на парламентських виборах 1994 року отримала Демократична аграрна партія, яка не належала ні до табору прихильників об’єднання з Румунією, ні до табору прибічників тісних відносин із Росією. На референдумі 1994 року після виборів відбувся референдум про збереження незалежності майже 98% громадян проголосували “за”. Проте питання було не тільки про незалежність, а й про цілісність держави у визначених кордонах у день проголошення суверенітету та дотримання політики нейтралітету. Тобто безперечним є те, що після стількох десятиліть, навіть століть, молдовани скористалися нагодою й обставинами, щоб самим будувати свою державу, і на час проведення референдуму, тобто знаючи про порушення державної територіальної цілісності через тодішню Гагаузію та Придністров’я, не жалкують про вихід із підпорядкування набагато могутнішій державі та не сумнівалися у врегулюванні цих питань у прийдешні роки. Іншими словами - молдовани станом на той час були оптимістично налаштовані щодо свого майбутнього. Примітно, що попри такі настрої населення, на наступних кількох

парламентських виборах неабиякий вплив Партії комуністів Республіки Молдова у політиці країни: партія на чолі з Володимиром Вороніним пройшла в парламент уже на других виборах, у 1998 році з найбільшою кількістю місць у порівнянні з усім складом. А вже у 2001 році можна спостерігати, як Партія комуністів здобувала більше місць у законодавчому органі, цього разу здобувши більшість у парламенті, до того ж із відривом. Хоча кількість місць за результатами наступних двох виборів знизилася, але Партія комуністів таки зберігала за собою більшість до липня 2009 року. Але навіть маючи більшість у парламенті після виборів у квітні, Партії комуністів не вистачало одного голосу, щоб обрати президента. Після внесення змін у Конституцію в 2000 році кілька наступних виборів президента Молдови відбувалися непрямо, тобто за кандидатів голосував парламент. Партія комуністів, не маючи в 2005 році 61 місця в парламенті, успішно досягла обрання свого лідера, Володимира Вороніна, як президента на другий термін. Однак у 2009 році, коли в партії було трохи більше місць, кандидатку від Партії комуністів уся опозиція відмовилася підтримати, не даючи комуністам обрати свою кандидатку як президента Молдови. Така, на перший погляд, раптова рішучість опозиції насправді обґрунтована тим, що ще в 2007 році опозиція та громадяни могли спостерігати, як Партія комуністів почала втрачати мандати після тогорічних місцевих виборів. Потім мери з інших партій повідомляли, що їхні населені пункти почали отримувати помітно менше ресурсів із національного бюджету. Тобто нетерпіння комуністів й опозиції ставало дедалі більшим, і на цьому етапі жодна зі сторін не прагнула йти на компроміси. Опозиція, що складалася з Ліберальної партії, Ліберально-демократичної партії та Альянсу “Наша Молдова”, скористалася двічі нестачею в Партії комуністів одного місця в парламенті, потрібного для обрання президента.

Перед цим опозиція, усупереч доволі позитивної оцінки виборчого процесу від міжнародних спостерігачів, оголосила невизнання результатів, стверджуючи про порушення та незаконного втручання Партії комуністів. У Кишиневі розпочалися протести, що далі продовжилися у вигляді штурму в деякі урядові та парламентські споруди, а також їхній підпал. Влада відповіла на це арештами протестувальників і назвала ці події спробою перевороту, звинувативши в цьому Румунію. Тут слід зазначити, що населення Молдови було розділене у двох екзистенційних питаннях: чи молдовани є окремою нацією від румунів і чи молдовська мова існує та не є просто тою самою румунською. Ці два питання вже були достатньою основою для мобілізації своїх виборчих баз політичними партіями. Якщо крайній прибічник самобутності Молдови відстоює достатньо давню окремішність Молдови від Румунії та відповідних мов, то крайній прихильник глибокої спорідненості з Румунією стверджує, що молдовський народ і мова були створені штучно Радянським Союзом для розділення румунської нації та зросійщення тамтешніх румунів. До того ж слова президента Румунії Траяна Басеску підживлювали другий наратив: він зазначив, що Румунія та Молдова - це дві держави, але один народ, і вони мають спільне майбутнє. Зважаючи на це, комуністів незалежної Молдови можна віднести до прибічників окремішності Молдови від Румунії, але це не означало, що їхня позиція з приводу ЄС і РФ не змінювалася. Це підтверджує, що позиція щодо ЄС і РФ для провідних на той час політичних сил не була таким вагомим чинником для збереження виборчої бази, як-от визначення всього народу Молдови та своєї мови.

Володимир Воронін, цього разу обраний як спікер парламенту, розпустив парламент після чергової невдалої спроби обрати президента, з огляду на відповідне зобов'язання від Конституційного Суду Молдови. Це передбачало нові парламентські вибори, що відбулися в липні, на яких Партія комуністів втратила ще більше місць, а опозиція – поповнила свою частку в парламенті.

Проте в них не було вдосталь голосів, щоб обрати президента – комуністи перешкоджали цьому так само, як і до цього їм – опозиція. До вересня 2009 року виконувачем обов'язків Президента Молдови виконував Володимир Воронін, колишній президент республіки, що вже був на попередній посаді максимум термінів – два. Наступним виконувачем обов'язків став Голова парламенту Михай Гімпу. З того часу минуло два з половиною роки та ще три спроби обрання президента Молдови, але в березні 2012 року криза закінчилася, із перевагою у два голоси, усупереч блокуванню з боку комуністів, що досі мали достатньо значну частку в парламенті. Антикомуністична коаліція змогла добитися обрання президента, яким став безпартійний Ніколае Тімофті.

Отже, у тих умовах, у яких перебували молдовани, вони втрачали одне бажане заради іншого, чи то як губернія в російській державі, чи то як частина Румунії, чи навіть як незалежна держава. Упродовж ХХ століття Молдова була бажаною й Румунією, і Росією, і тому молдовани були настільки за те, щоб зберегти суверенітет і незалежність. Ідеї приєднання до Румунії та тісних відносин із Росією не зникли, але на перших виборах перемогла сила, що задала напрямок, за яким розвивалася країна далі, навіть якщо до влади приходили прибічники одного з цих таборів. Навіть комуністи, що спочатку було більш орієнтовані на поглиблення відносин із РФ, поступово почали приймати рух Молдови до ЄС. Молдова випробувала іншу виборчу систему, що збіглося з домінуванням Партії комуністів майже десятиліття. Однак через політичну кризу, коли опозиція, зрозумівши слабші позиції комуністів, взяла собі на озброєння особливості цієї системи та завдяки цьому блокуванню посприяла зміні виборчої системи Молдови. Опозиційно налаштовані активні громадяни також уперше за майже два десятиліття незалежної Молдови вдалися до великих і впливових протестів, що теж вплинуло на подальші зміни в суспільстві та послабило позиції панівної на той час партії.

2.2 Історичні обставини Грузії

Заради актуальності відносно теми дослідницької роботи огляду історичних обставин Грузії слід почати з другої половини XIX століття. Упродовж цих років Російська імперія захопила під свій контроль території сучасної Грузії. До цього царі Картлі-Кахетинського царства офіційно висловлювали прагнення стати частиною Російської імперії з огляду на безпеку від Ірану та діяли відповідно до такого курсу: ще за майже два десятиліття до приєднання царства до імперії в 1783 році між сторонами була укладена Георгіївський трактат, що передбачав перехід Картлі-Кахеті під протекторат імперії.⁵ Уже в 1801 році царство перестало існувати як незалежне державне утворення та натомість на цій території була утворена Грузинська губернія в складі Російської імперії. На думку деяких дослідників грузинської історії, це дозволило народу Грузії вижити для можливості подальшого національного відродження.

За місяць до ліквідації східногрузинської монархії помер Георгій XII, син Іраклія II, й обидва ці царі йшли на зближення з Російською імперією. Проте протистояння у вельможних колах іще більше спонукало Георгія XII добитися сприятливих для його династії умов: збереження за родом Багратіоні керування автономною територією колишнього царства, допомога з придушенням опозиції серед місцевих дворян і захист від інших зовнішніх загроз, у той час - насамперед Іран. Російський імператор Павло I, скориставшись надією чільних місцевих вельможних кіл на допомогу в захисті грузинського царства від інших зовнішніх загроз через збільшення російських військ, очікував на якнайбільш сприятливі обставини для прямого підпорядкування цих територій Москві. На самому початку 1801 року оприлюднили маніфест імператора про приєднання Картлі-Кахетинського царства до Російської імперії. Примітно, що вбивство Павла I внаслідок коромоли за участі його сина та наступного російського імператора

---

⁵ Bournoutian G. Georgia: A Brief History. AGBU. URL: <https://agbu.org/georgia-today/georgia-brief-history>.

Олександра I не змінило політику імперії щодо грузинських територій. За Павла I син Георгія XII, Давид, виконував обов'язки регента новоутвореної Грузинської губернії, однак невдовзі, по приходу на імператорський престол Олександра I його позбавили цього статусу, встановивши владу напряду підпорядковану імперії на чолі з генералом Лазаревим. Уже у вересні того ж року згідно з новим маніфестом Олександра I ця територія, до цього часу з частковою, хоч і з встановленою імперією владою, увійшла до складу Росії. Слід зазначити, що такий розвиток подій не задовільняв й інших, крім самих царів, членів роду Багратіоні: цариця Маріам власноруч убила згаданого вище генерала Лазарева, що очолював супровід їхньої родини до дальших регіонів імперії. Тобто коли йдеться про опір грузинів і їхню історію визволення з-під Російської імперії, треба пам'ятати не тільки про інтелігенцію та більшість звичайного народу, а й про вельмож, деякі з кого не цуралися жорсткіших методів для вираження незгоди.

Невдоволення грузинів втратою незалежності та загалом автономії спричинило заворушення, як-от протест у Кахетії в липні 1802 року, на якому вимагали від імператора відновити в Картлі-Кахеті царювання династії Багратіоні, яких примусово вислали з Грузії. Приводом і причиною для подій у липні став випадок у квітні після того, як значна частина дворян, присутніх у соборі Сіоні під час проголошення маніфесту про ліквідацію царства, почала протестувати та відмовилася складати присягу Російській імперії. Протест у липні, зініційований кахетськими вельможами, зібрав кілька тисяч людей і переріс у збройне протистояння, коли російський військовий підрозділ намагався розігнати протестувальників, що не вдалося з першої спроби. Учасники протесту надіслали листа імператору та генералам із вимогою відновлення царства Картлі-Кахеті, коронації Юлона, сина Іраклія II, який після смерті свого напівбрата Георгія XII висловлював своє право на царський Картлі-Кахетинський престол, а

також виконання умов Георгіївського трактату. Того ж місяця деякі інші місцеві вельможі зібралися та присяглися вірності спочатку російському імператору та потім уже Юлону, сину Іраклія II. Ці події вказували на те, що все грузинська еліта була зацікавлена щонайменше в певній формі автономії та своєї рідної влади, але порушення зобов'язань із боку Росії не змушувало грузинських вельмож навідріз відмовлятися від принаймні протекторату. Додатково ще й простий народ проявляв спільність із верхами уявлень про належний стан справ і майбутнє Грузії. Це не означало, що грузинському народу не було про що дебатувати та розділень не було. Їх об'єднувала національна ідентичність, проте не спільні погляди на злободенні питання, що з розвитком громадянського суспільства не спрощувалися. Хоча протест 1802 не можна назвати успішним, але він став першим кроком й ознакою того, що грузини не готові прийняти втрату свого суверенітету, і настрої щодо здобуття незалежності почали поступово поширюватися.

Наступне повстання відбулося невдовзі - 1804 року на півночі Грузії серед гір. Річ у тім, що російський генерал благородного грузинського походження Павло Ціціанов наказав провести мобілізацію для вторгнення до Єрванського ханства серед грузинів, і найбільше опору відбувалося в гірській місцевості. Її особливістю була надзвичайно непохитна вірність виключно грузинським правителям. Повстання охопило всі гірські території регіону Шида-Картлі, хоча почалося воно за ініціативи жителів Мтіулеті, але швидко поширилося й до мешканців Хеві, Гудамакарі, Хандо та не тільки. Загальна кількість повстанців становила чотири тисячі, і вони вдавалися до знищення мостів і переправ, а значна частина Військово-Грузинської дороги була під їхнім контролем. Така відносно невелика кількість повстанців мала на меті не лише здолаття російського окупаційного режиму, а й відновлення правління роду Багратіоні.

Наступне повстання 1812-1813 років було більш масштабним, ніж попереднє: цього раз дії грузинів іще більше нагадували національно-визвольну війну. У цей час російська влада визискувала грузинів для ведення війни проти Османської імперії й Ірану, зокрема через купівлю ресурсів за значно нижчі ціни порівняно з цінами ринку, а також залучення населення у військових завданнях імперії. Невдоволення грузинів щодо такого визискування з боку імперії посилювалося ще й неврожаєм і голодом. На початку 1812 року населення відмовлялося продавати російським військам хліб, якого в армії лишалося небагато. тодішній генерал-губернатор Паулуччі каральні військові частини, що призвело до насильства з боку армії, а також до пограбувань, побиття та жертв. Цього стало вдосталь для того, щоб грузинський народ знову взяв зброю в руки проти імперії. Повстання стрімко поширювалися по всьому Кахеті, а вже за кілька днів, 2 лютого, звичайний люд під проводом вельмож, складаючи велику армію, захопили Телаві, столицю та найбільше місто Кахеті, а російський гарнізон закріпився у фортеці міста. Мета грузинів не змінилася - відновлення Картлі-Кахетинського царства під правлінням роду Багратіоні. З огляду на те, що на початку повстання була відправлена делегація до Олександра Батонішвілі (він же Багратіоні, але замість прізвища чи назви роду для синів і дочок царів Грузії), сина Іраклія II, який перебував тоді в Єревані та не зміг погодитися стати їхнім командувачем і царем через очікування військової підтримки з боку Ірану, лідером повстанців Кахеті став двадцятитрьохрічний Грігол, правнук Іраклія II. Кахетинські вельможі проголосили його царем. Він й інші вірні дворяни намагалися поширити повстання й до Картлі, проте зростання міці повстання здебільшого обмежилось тільки Кахеті, оскільки в Картлі російська адміністрація в співпраці з деякими лояльними до імперії грузинськими дворянами змогли стримати тамтешні заворушення, що супроводжувалося жорстоким покаранням полонених і спаленням деяких сіл. Генерал-губернатор Паулуччі, тепер із більшим військом й артилерією, почав наступ на Кахеті. Він звинувачував повстанців у порушенні

присяги та державній зраді, але водночас й обіцяв населенню, що він подбає про свавілля та несправедливість, які призвели до цих заворушень. Повстанці відмовилися здаватися, і згодом їм довелося відступити. Паулуччі, знаючи про небезпеку неперевіреного на партизанів тилу в Грузинській губернії через настрої населення, не відправився за ними, а натомість забезпечив собі достатньо безпечний тил, арештувавши та повісивши багатьох людей. На самому початку березня відбулася вирішальна битва, що знову завершилася поразкою повстанців, проте їхні ряди змогли завдати неабияку шкоду російській армії, зокрема й особисто командувачам. Грігол утік в Дагестан для переховування, проте його викрили та депортували вглиб Росії, і втрата лідера змусила повстанців у Телаві здатися. Попри те, що російська адміністрація карала повстанців, вона пішла й на деякі поступки: наприклад, вони збільшили права очільника дворянства, встановили тимчасові суди, що спиралися на грузинське право, скасували патрулювання військових і створили комісію, що розслідувала причини повстання, визнаючи за своїм урядуванням часткову провину.

Після призначення того ж року нового генерал-губернатора Грузії Миколи Ртіщева були здійснені заходи для контролю над активними учасниками повстання. У квітні відбувалися місцеві протести та прояви непокори, що закликали Олександра Батонішвілі очолити їх. Не отримавши відповіді, повстанці склали зброю перед російською адміністрацією, що вела перемовини з ними. У вересні, вже після деякого часу з вторгнення Франції та захоплення Москви, Олександр Батонішвілі розпочав національно-визвольні дії в Картлі та Кахеті, маючи з собою невелику армію. Кахеті одразу приєдналися до нього, а в Картлі почалися заворушення. Російська адміністрація мала добре закріплені позиції, а також оголосила нагороду за вбивство Олександра Батонішвілі. Тобто росіяни знали, наскільки важливим для грузинів є їхній лідер - цар, тому вбачала в усуненні їхнього лідера великий потенційний удар по повстанцям. Настільки

символічною була особистість царів Грузії не тільки для самих грузинів, а й для їхніх загарбників - росіян.

Маючи немале військо, Олександр Батонішвілі вдався до партизанського способу ведення війни. Цей підхід працював ефективно та завдавав достатню шкоду російській армії, проте під час великої битви в жовтні повстанці зазнали поразки та відступили. Тим часом Російська імперія та Іран перервали мирні перемовини та відновили військові дії. Олександр Батонішвілі вбачав у наступі іранських сил можливість для вигнання Російської імперії з Грузії. Однак цю надію не поділяла більшість грузинів, оскільки вони сприймали в Ірані таку саму загрозу. Батонішвілі намагався переконати повстанців, що в цьому випадку варто сприймати Іран не як завойовника, а як союзника проти Росії. Проте іранські війська не змогли дійти й об'єднати зусилля з повстанцями, бо вони зазнали поразки від російської армії. Наприкінці листопада відбулася битва, під час якої Олександра Батонішвілі зрадили дагестанські військові частини, які були майже з самого початку та які до цієї битви були підкуплені росіянами. Відтоді Батонашвілі переховувався на грузинській території серед гір, розробляючи плани щодо боротьби з імперією. Однак геополітичне становище Росії тільки посилювалося, і Ртіщев наказав узяти в полон Олександра Батонашвілі, але невеликі гірські поселення, куди відправилися російські сили, билися з ними до останнього за свого царя. Це дало змогу Батонашвілі втекти та зібрати шеститисячне військо, проте в першому прямому протистоянні з російською армією 1813 року він зазнав поразки та втік до Дагестану, де знову вичікував сприятливих обставин для нової спроби, а потім зрештою опинився в Ірані. Росія карала всіх учасників повстання - і простий народ, й опозиційних вельмож, населення було змушене платити репарації, а лояльних Росії дворян винагороджували. Раніше надані грузинському народу поступки були скасовані.

На захід від Картлі-Кахетинського царства було Імеретинське царство, що також повставало проти Росії, коли та взяла територію під свій контроль. Повстання було неуспішним, попри намагання царя Соломона II отримати підтримку від Османської та Французької імперій, однак це не допомогло. Кілька місяців після поразки повстання, захоплене царство стало Імеретинською областю Російської імперії. У 1819-1820 відбулося ще одне повстання, що також не відзначилося успіхом.

Грузинське суспільство дійшло до висновку, що попередні методи протистояння Російській імперії не були достатньо дієвими. Щонайменше одне покоління виросло в Грузії під Росією. Система давала змогу молодим людям здобувати європейську освіту та мати перспективи у військових і цивільних кар'єрах. Російська імперія вбачала в цьому схилити Грузію на свій бік і збільшити лояльність місцевих еліт до себе. Царська сім'я Багратіоні, виселена до Санкт-Петербурга та Москви, відіграла ключову роль у нових засобах грузинського національного відродження. У 1825-1826 роках у цих містах імперії були засновані таємні спільноти, одну з яких очолював Дімітрі Багратіоні, син Юлона, а другу - Окропір Багратіоні, син Георгія XII та Маріам. У наступних роках вони перемістили свій центр до Тбілісі, який очолювали інші довірені вельможні особи. Окропір приїхав у Тбілісі в 1829 році. Надзвичайно важливим було нерозголошення цієї змови та недопущення до організації ненадійних і неосвічених людей. Проте в разі повстання, були продумані способи включення й ремісників і селян. Думки всередині розходилися: одні вірили в мирне переконання імператора Росії перетворити губернію на автономне царство Грузії в складі імперії, другі - у поступове відокремлення від імперії, але в межах кількох десятиліть, треті - у готовність Грузії знову повстати, здобувши незалежність і захищаючись від зовнішніх загроз самотужки.

Думки учасників цієї спільноти щодо устрою незалежної Грузії теж різнилися: лунали думки як про збереження абсолютної монархії, як це було раніше, так і про обмеження монархії створенням двопалатного парламенту. Дрібна частина висловлювала також варіант із республіканізмом. Більшість змовників підтримували ідею з конституційною монархією, що було компромісом між збереженням традицій, надзвичайно важливих для грузинів у той час, та впровадження гнучкості під вимоги та виклики нової історичної доби. Вони також розглядали своїх потенційних союзників, як серед тих, хто тоді також боровся проти російської влади, як-от Польщу, Чечню та Дагестан, так і Францію та Англію. Через контактування з Олександром Батонашвілі опції розширилися до Ірану та Єгипту, однак на них великих сподівань не покладали через поразку Ірану й Османської імперії, до якої входив тоді вже автономний Єгипетський єялет.

Грузинські змовники уважно стежили за повстанням у Польщі 1830-1831 років, і після того, як поляки взяли під свій контроль Варшаву, вони майже одностайно підтримали ідею збройного повстання. Настрої щодо цього трохи погіршилися після поразки польських повстанців, але не настільки, щоб відмовитися від змови.

Датою для втілення змови було обрано 20 грудня 1832 року, і був розроблений докладно продуманий план щодо захоплення фортець, роззброєння російських військових у Тбілісі та навколишніх територіях, а також узяття під контроль продовольчих складів і стратегічних об'єктів, і до цього плану були залучені ремісники та добровольці. Проте все це ретельне планування та забезпечення необхідних для втілення задуму умов не мало очікуваного результату - Іасе Палавандішвілі доповів владі про цей план і всі змовники були арештовані, тринадцятьом із них було винесено смертельний вирок. Цьому завадив особисто імператор Микола I, що вирішив через помилування цих змовників здобути

вірність населення Грузії. Натомість засуджених на страту учасників вислали на далекі території імперії.

Приблизно з настанням Другої промислової революції Грузія піддалася помітному економічному розвитку, і в цьому відіграли роль не тільки російські підприємці, а й західні. Грузинська інтелігенція ставала дедалі відчуженішою від Російської імперії з огляду на незадоволення селян, зростання робочого класу, умисну політику зросійщення та примусову асиміляцію меншин. В імперії не була дозволена організована політична діяльність, але для порушення суспільно важливих питань і формування грузинського громадського порядку денного використовувалися більш доступні засоби, як-от видавництво журналів і книг, а також з цією метою відбувалися місцеві збори.

На чолі цього національного відродження був таваді (в Російській імперії їх визнавали як князів) Ілля Чавчавадзе, відомий своєю громадською та письменницькою діяльністю. Він був лідером Пірвелі Дасі - тобто Першої групи, помірковано націоналістичного руху. Заснована на самому початку 1860-х років, Пірвелі Дасі відстоювала окремішню грузинську ідентичність на тлі зросійщення з боку імперії, що дало потужний поштовх для виникнення та розвитку громадського життя та національного руху в Грузії.

У 1960-х роках грузинська інтелігенція активно обговорювала зокрема й соціальні та політичні питання. З одного боку був консервативний рух, що звався Мтквардалеулебі («ті, що пили з річки Мтквари» - яка нині більш відома як Кура), вони же мамебі, тобто «батьки». Це публічне обговорення виникло не без зацікавлення в цьому феодалів, що вбачали в розвитку технологій, промисловості та робочого класу загрозу своєму становищу. Саме ці «батьки» просували ідеї про повернення до своїх коренів і збереження феодалізму в окремій від інших грузинській монархії, де король би забезпечував процвітання своїх підданих, а церква встановлювала високі моральні цінності.

На протипагу «батькам», особливо з часів змови 1932 року, дедали більше людей ставали швілебі, тобто «синами», чії погляди та методи відрізнялися. Цей рух виник завдяки активній грузинській молоді, що здобула в Росії вищу освіту, та називався, символічно до своїх опонентів у поглядах з приводу майбутнього Грузії, Тергдалеулебі (тобто «ті, що пили з річки Терек»). Ілля Чавчавадзе був одним із найвидатніших представників «синів» і саме він вивів таку собі формулу для своєї батьківщини - «грузинське серце в європейському вбранні», що стала основою для Тергдалеулебі. Він був переконаний, що перейняття позитивних сторін розвитку Західної Європи не може відбутися без патерналістських структур.

У пізнішу добу таке протистояння, що було цивілізованим і не було жорстким зокрема завдяки згоді обох сторін щодо потреби Грузії бути щонайменше автономною, можна було б описати як протистояння між лібералами та консерваторами. Мтквардалеулебі прагнули повернутися до всіх традицій й устроїв, що для них є невід'ємною частиною грузинської ідентичності, що для них водночас є ознакою спроможності країни користуватися своїм суверенітетом і захищати її для збереження цієї свободи. Тим часом Тергдалеулебі були зосереджені не на минулому, а на теперішньому та майбутньому, при цьому не заперечуючи потреби в збереженні національної ідентичності. «Сини» вірили в дієвість «м'якої сили» і концентрувалися на конкретних проблемах у суспільстві, аніж на сумуванні за минулим, яке вони не застали.

Після Пірвелі Дасі була заснована Меоре Дасі («Друга Група»), що була більш радикальною у своїх наративах, але що Перша, що Друга Групи видавалися подібними на тлі появи Месаме Дасі («Третьої Групи»), що складалася з молодих марксистів і відіграла значну роль в пізнішій інтеграції Грузії до СРСР. Однак деякі з них ставали меншовиками, як-от Ное Жорданія, який не тільки очолював Грузинську Демократичну Республіку протягом 1918-1921 років, а й не здався

після окупації ГДР Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою - він очолював уряд у вигнанні та продовжував боротися за незалежність Грузії.

9 квітня 1989 року під час мирної демонстрації в Тбілісі поліція вдалася до насильства, що призвело до смерті двадцяти однієї людини. Такий трагічний розвиток подій дискредитував Комуністичну партію, і завдяки цьому опозиція змогла більш упевнено протистояти комуністам. Як і раніше в історії Грузії, зокрема як це було в першій третині XIX століття, для втрати довіри та несприйняття поточної влади достатньо було разючого приводу. До того ж коли подібне відбувається в підпорядкованій іншій могутнішій державі Грузії, це, як і майже два століття тому, спонукає до різкого протистояння та мобілізації грузинського суспільства незалежно від верстви, до якої відносяться активні в протесті громадяни. Те, що нині здається звичайною практикою в усталених і розвинених демократіях. Націоналістична опозиція на чолі зі Звіадом Гамсахурдією. Спочатку демонстрації мали на меті виразити протест проти дій Абхазької Автономної Радянської Соціалістичної Республіки, спрямованих на розрив зв'язків із Грузинською Радянською Соціалістичною Республікою, однак згодом вони переросли в демонстрації проти грузинського підпорядкування Москві. Символізм, як і колись у XIX столітті, відігравав неабияку роль у грузинів: трагедія 9 квітня набула асоціацій із неминучості жертв під час боротьби за свободу своєї країни. Щоб підкреслити шану та важливість цієї ідеї два роки потому Гамсахурдія обрав саме цю дату для того, щоб підписати Акт про відновлення державної незалежності Грузії. Також цей день став Днем національної єдності, і символізм цієї дати ще більше посилюється: це день не тільки для відзначання відновлення незалежності, а й пам'яті про громадян, що віддали своє життя за шляхетну справу. Звісно, цей день охоплює не тільки жертви того дня, а й попередніх століть, повних повстань і боротьби. Такий вибір

і символізм з боку Гамасхурдії дозволило йому заручитися ще більшою підтримкою громадян. Щоправда, період його дуже недовгого перебування при владі відзначався невизначеністю всередині країни, і його різкі націоналістичні висловлювання та дії були більшості до вподоби, певна кількість населення була проти таких позицій - як-от Південна Осетія, і позиція першого президента Грузії не сприяла можливості мирного розв'язання питання цієї території. Серед наративів прибічників Гамсахурдії було те, що осетини лише гості на цих землях, тому не потребують і не мають права на особливий статус порівняно з грузинами, титульною нацією. Зрештою опозиція щодо уряду Гамсахурдії зростає достатньо, щоб почати заворушення проти чинної влади. Мітинги в Тбілісі проти поточного уряду та президента перейшли до насильства з обох сторін, і ситуація загострилася закликами інших діячів і впливовими особами на боці чинної влади, як-от Іраклій Церетелі, лідер Партії національної незалежності, оголосив про початок громадянської війни зі словами «Або ми загинемо, або Гамсахурдія». Перший президент Грузії загинув у 1993 році, не встигнувши здійснити збройне повстання під своїм проводом.

Ближче до 2014 року, у 2012 році, відбулася подія, що різко змінила політичну ситуацію в країні: партія Саакашвілі, який двічі з перервами був президентом Грузії, «Єдиний національний рух», програла вибори, і натомість партія на чолі з найбагатшою людиною Грузії - Бідзіною Іванішвілі, «Грузинська мрія» забрала більшість у першої та через рік здобула ще й перемогу на президентських виборах.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ В МОЛДОВІ ТА ГРУЗІЇ ПІСЛЯ 2014 РОКУ

3.1 Політична поляризація в Молдові після 2014 року

Конституційний суд Молдови в березні 2016 року постановив непрямий спосіб обрання Президента Молдови неконституційним, і президентські вибори 2016 року та надалі були прямими. Завдяки цьому рішення на всіх наступних виборах не було проблем із обранням Президента, як-от раніше. На перших прямих президентських виборах після 2000 року перемогу здобув Ігор Додон, голова Партії соціалістів, у складі якої чимало вихідців із Партії комуністів. До цього соціалісти перебрали близько половини виборців комуністів, тому в результаті парламентських виборів 2014 року до законодавчого органу жодна з партій не отримала більшість, і тому обрання президента за старою системою не зіштовхнулося із завадами. Додон переміг на виборах у другому турі з невеликим відривом від Маї Санду, кандидатки від Партії “Дія і солідарність”. На президентських виборах 2020 року цього разу перемогла Мая Санду, з більшим відривом, ніж попереднього разу - Додон. Слід зазначити, що в першому турі відрив був малим, до того ж інші кандидати здобули більші частки голосів, ніж на попередніх виборах. На виборах 2020 року суперником Маї Санду від соціалістів став Александр Стояногло. Цього разу чинна президентка в першому турі мала неабиякий відрив, але в другому турі стала явною підтримка в бік Александра Стояногло виборців інших кандидатів. Кандидат від соціалістів, будучи гагаузом, не заручивши через це новою підтримкою - гагаузи й до цих виборів голосували з надзвичайною перевагою в понад 90% за соціалістів, зокрема ще Додона. Однак позиції Стояногло були сильніші, ніж у Додона на попередніх виборах. Під час проведення першого туру виборів на дільницях проводився Республіканський конституційний референдум, питанням якого була підтримка внесення змін до Конституції, які б закріплювали

європейського курсу Молдови. З надзвичайно малим відривом першість здобула відповідь “Так”. Різниця буквально складала 10 000 голосів, у цьому випадку - 0,7%. Тобто навіть із обранням на пост Президента очевидно проєвропейського політика, бажання суспільства закріплювати такий політичний вектор не збігалося так само. Це можна інтерпретувати як сумнів щодо закріплення однієї опції й потенційне унеможливлення зміни курсу розвитку країни невеликої, але з усім тим вагомої частини виборців Санду. Після першого туру Санду стверджувала, що навіть із купленими голосами не слід відкидати результати цього референдуму. Вона також зазначила, що якби не підкуп голосів, то перемога прибічників закріплення європейського курсу була б не на межі, а цілком очевидною та зі значно більшою різницею.

Згадуючи про референдуми, варто також примітити, що десять років до того в Гагаузії відбулося два референдуми: один був законодавчим і передбачав питання прийняття законопроекту Автономного територіального утворення Гагаузія “Про відкладений статус народу Гагаузії на зовнішнє самовизначення”, а другий був консультативним і містив два запитання - схвалення зовнішньополітичних векторів розвитку Республіки Молдова на вступ до Митного Союзу та на вступ до Європейського Союзу. У Постанові Народного зібрання Гагаузії зазначається занепокоєння через політику Румунії щодо Молдови та прагнення першої “поглинути” другу, разом із Гагаузією. Законодавчий референдум, що передбачає дозвіл народу Гагаузії скористатися своїм правом на зовнішнє самовизначення в разі зміни статусу Республіки Молдова як незалежної держави, схвалили 98,1% виборців. Консультативний референдум отримав наступні показники схвалення: щодо Митного Союзу - 98,5%, щодо Європейського Союзу - 2,5%. Тобто єдине, що стримує Гагаузію від проголошення своєї незалежності - це незалежність Молдови. Другий референдум підтвердив позиції гагаузьких політиків і представників цього АТУ.

Для них прагнення Молдови до ЄС прирівнюється до приєднання Молдови до Румунії та втрати статусу Молдови як незалежної держави.

Якщо починати з 2014, то слід зазначити, якими були суспільні настрої в цей час і надалі. Згідно з даними Міжнародного республіканського інституту за липень 2014 року, 45% респондентів висловили задоволення з приводу розвитку демократії в Молдові, що є найвищим показником з 2004 року. Частка тих, хто погоджується з тим, що Молдова неправильно розвивається, впала з 74% до 51%. На додачу до цього 77% опитаних відповіли, що неодмінно голосуватимуть на прийдешніх на тогорічних осінніх парламентських виборах. Такі позитивні зміни в сприйнятті молдованами демократії у своїй країні пов'язані з вирішенням політичної кризи, що тривала 2,5 роки. Ці вищезазначені дані стосуються пізнішого від самого завершення кризи періоду, і це означає, що таке зростання схвалення молдован на підставі достатньо тривалого спостереження для належної оцінки, а не від самого факту вирішення кризи без уявлення, що чекає на країну наступні роки.

Високий рівень корупції турбує Молдову так само як і більшість колишніх радянських республік: 95% респондентів назвали корупцію дуже великою проблемою в Молдові. На думку опитаних серед найбільших проблем також є безробіття, низькі прибутки й інфляція. 55% опитаних погоджуються з тим, що результати виборів впливають на їхнє фінансове становище. Відповідно, не виключено, що ці молдовани звертають насамперед увагу на пропозиції тих політиків і партій, що передбачають поліпшення фінансового становища громадян. Імовірно, що 29% респондентів, що натомість обрали відповідь “Ні, результати виборів не впливають на моє фінансове становище” або не помічають негативних і позитивних змін щодо вищезгаданих поширених проблем, або достатньо забезпечені, щоб не сильно зазнавати клопотів через економічні

проблеми, або просто мають нематеріальні, непов'язані з фінансами чи своїм фінансовим становищем питання вище за важливістю.

Щодо економічних відносин із іншими країнами, молдовани за тим самим опитуванням вбачають найважливішим партнером (60%) Росію, але та ж Росія є також найбільшою економічною загрозою (28%) на думку інших респондентів. Слід зазначити, що 51% опитаних вбачають також у ЄС головного економічного партнера, тобто деякі респонденти вбачають можливість тісно співпрацювати в економічних справах водночас і з Росією, і з ЄС. За головну економічну загрозу ЄС вважає 15%, і це означає, що на той час молдован, що сприймають ЄС як головного економічного партнера, у 3,4 рази більше, ніж тих, хто вбачає в ЄС головну економічну загрозу. Відповідно сприйняття молдованами Росії відрізняється у 2,1 рази. Примітно, що відповідні показники щодо України та Румунії майже однакові (Україна - 32% / 8%; Румунія - 31% / 9%). 16% опитаних вважають, що в Молдови взагалі нема головних економічних загроз серед запропонованих у списку країн.

В осінньому опитуванні того ж року було виявлені й нові показники, що заслуговують на увагу. Серед них — як би молдовани проголосували на референдумі щодо приєднання Молдови до НАТО, і результати є доволі показовими: 31% «за», теж 31% «проти», 15% не голосували б, 23% не знають. Окрім рівного співвідношення прихильників і противників приєднання Молдови до НАТО, майже 40%, по суті, не визначилася. Звісно, одна частина ще підлягає переконуванню на якийсь із боків, але в разі надто низької явки результати референдуму можуть втратити чинність.

3.2 Політична поляризація в Грузії після 2014 року

Після виборів 2012 року в парламенті Грузії відбулися значні зміни в складі, й особливо примітним є прохід до законодавчого органу лише двох партій - «Грузинської мрії», що збільшила свою присутність у парламенті аж у 41,5 разу (з 2 місць після виборів 2008 року до 85 - після виборів 2012 року), а з інших партій змогла утриматися, хоч із втратою майже половини місць, тільки одна партія - Єдиний національний рух. Слід зазначити, що того року під «Грузинською мрією» ішлося про блок із кількох партій, об'єднаних навколо однойменної новоствореної партії: Республіканської партії, Вільних демократів, Національного форуму, Консервативної партії та «Промисловість врятує Грузію». Інші три партії, що до цього були в парламенті, цього разу не змогли пройти у 2012 році. Сама партія «Грузинська мрія» почала набувати популярності серед населення завдяки активній критиці політиці Єдиного національного руху та безпосередньо поточного президента Грузії, чий другий і останній термін був близько до кінця, Міхеїла Саакашвілі. У перевибірчий період президент Парламентської асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі Ріккардо Мілгори зазначив, що «в передвиборчих кампаніях присутня частка ленінізму» та що «ленінізм - не для представлення програм, а для спроб знищити своїх ворогів». Тобто міжнародні спостерігачі могли помітити неабиякі ознаки політичної поляризації.

Після виборів 2016 року Єдиний національний рух опинився в іще гіршому становищі: партія втратила понад половину своїх місць, тим часом місця «Грузинської мрії» досягли 115 мандатів у парламенті на загальну кількість 150 місць. Цього разу третя партія, «Альянс патріотів Грузії», змогла добитися мандатів, хоч і лише шістьох.

Для виборів 2020 року Єдиний національний рух об'єднався в очолюваний собою блок «Сила в єдності», до якого на момент виборів входили партії Прогрес і Свобода, Переможна Грузія, Республіканська партія, «Держава для народу» та

Національно-демократична партія. ЄНР, як у 2012 році «Грузинська мрія», вдався до об'єднання в блок, і досягнув певного успіху на тлі деякої втрати місць «Грузинської мрії» і приходу до парламенту немалої кількості дрібних партій. Керівна партія не втратила більшості, маючи цього разу на 25 місць менше.

Вибори 2024 особливі тим, що до парламенту пройшли три блоки, у складі кожного з яких було щонайменше три партії. «Грузинська мрія» втратила тільки одне місце, тобто досі мала більшість у парламенті. Примітно, що 12 місць здобула недавно створена персоналістська партія Георгія Гахарії «За Грузію». Георгій Гахарія був прем'єр-міністром від «Грузинської мрії», але його особисті погляди змінилися та він подав у відставку у 2021 році. Гахарія був проти арешту свого політичного суперника Нікі Мелії, що на той час очолював Єдиний національний рух і якого звинуватили в організуванні заворушень під час протестів 2019 року. Разом із Гахарією «Грузинську мрію» залишило кілька однопартійців, що призвело до створення нової партії.

4 лютого 2025 року члени панівної партії «Грузинська мрія» проголосували за відкликання мандатів 49 депутатів із опозиції, а саме з коаліцій «Коаліція за зміни», «Єдність - Національний Рух» і «Сильна Грузія». Причиною для цього стала відмова опозиції визнавати парламентські вибори жовтня 2024 року на тлі велелюдних протестів. Причиною для цих протестів стала фальсифікація виборів, загальна недовіра суспільства до виборчої системи, невизнання обраного на перших після впровадженої у 2017 році колегії виборців президентських виборах Михаїла Кавелашвілі та оголошення керівною партією про призупинення процесу вступу в ЄС до 2028 року, що на пряму суперечить обіцяному партією в перевиборчий період. В опитуванні вересня 2020 54% респондентів не погодилися з твердженням, що з часу відновлення незалежності Грузія пізнала більше провалів, аніж успіху. Такий показник в іншому питанні й іншому контексті може здатися незначним, однак коли йдеться про Грузію, то в історії її

як незалежної держави з самого кінця XX століття, то це свідчить про ту саму гордість грузинів щодо самого факту незалежності своєї країни. Тобто майже за три десятиліття незалежності Грузії війни й економічні кризи не змогли опустити цю частку нижче 50%, що вказує також і на оптимістичність грузинського народу попри різні суспільно важливі проблеми. Це не означає, що ці респонденти заперечують непросту сучасну історію своєї країни, а радше визнають ці завади в розвитку Грузії як досягти кращого в майбутньому.

3.3 Спільні та відмінні ознаки сучасної поляризації в Молдові та Грузії

Однією зі спільних ознак політичної поляризації в Молдові та Грузії є наявність щонайменше двох антагоністичних таборів: проєвропейського та проросійського. І, звісно, кожен із цих центрів прихильності - Європи та Росії - допомагає відповідному табору в цих країнах. В обох країнах є поширеною зміна однієї прихильності на іншу.

Відмінності насамперед полягають у прояві політичної поляризації в суспільствах цих країн: у Грузії масові протести не є чимось рідкісним, і це свідчить не тільки про активну участь громадян у політиці, а й про особистісне та болюче сприйняття грузинами змін у вирішеному попередньо векторі розвитку країни або дій, що викликають обурення. Тим часом у Молдові ті ж самі явища не викликають настільки сильного обурення: найбільшим проявом невдоволення молдован було у 2009, коли горіли урядові будівлі та документи, що містилися там. Однак якщо казати про частоту, то безумовно грузини видаються помітно активнішими та палкими щодо будь-яких причин для суспільного невдоволення.

Також дуже важливим для розуміння різниці в динаміці політичної поляризації в обох цих країнах є історичні обставини цих народів. Грузія, наприклад, активно боролася за свою державність з початку XIX століття, що є

результатом попереднього довгого формування нації та виразної національної ідентичності. У той самий час молдовани не мали настільки стійкої національної ідентичності, і, відповідно, їхній досвід із державобудування був не таким активним через переважання ідентичностей сусідніх держав, які використовували її для виправдання своєї зовнішньої політики, яка зі свого боку створювала завади для «здобуття належного державотворчого досвіду» молдовським народом. До того ж часті повстання в Грузії, спрямовані на зазвичай однакові цілі незалежно від приводу, який грузинам створювали росіяни, були тою силою, що зберігала впродовж поколінь прагнення до боротьби за свободу своєї країни, навіть якщо з'являлися певні додаткові цілі та засоби завдяки технологічному й освітньому прогресу. Грузини тоді й тепер мають власну мову, що неабияк допомагає, а також не має сусідньої, тим паче могутнішої та більш визнаної, держави, яка має інструменти для легшої асиміляції населення – також ідеться зокрема й про мову. Тобто в грузинів не поставав вибір, на яку національну ідентичність вони хочуть поміняти свою, бо навколо жили народи, які не були близькі в цьому.

Тим часом Молдова, будучи цілком двох могутніших держав із мовним впливом з обох боків, мала значно менш сприятливі обставини. Поки грузини як нація були розділені лише питанням майбутнього устрою їхньої держави після здобуття незалежності, молдовани не були визначені щодо самої потреби в незалежності, і це заважало народу Молдови об'єднатися заради єдиної цілі, і для цього потрібні були надзвичайно сприятливі зовнішні обставини, як-от безладдя під час і внаслідок Лютневої революції 1917 року. Грузини мали тривкіші національні традиції, від повсякденних звичаїв до засад устрою свого суспільства й ієрархій. Відповідно у XXI столітті грузинська поляризація характерна радше активними способами висловлення незгоди, а становище поляризації в Молдові більш пасивне в порівнянні, і з кожним роком багато що вирішують та дрібна частка громадян, що невизначені в тому, до якого табору вони належать. На противагу Молдові, у Грузії

склад парламенту може змінитися, що відображає зміни у способі голосування громадян із опозиційними поглядами, однак склад уряду може не змінитися відповідно, й інші партії, наприклад, можуть об'єднатися в блоки для того, щоб не тільки забезпечити місця для своїх представників, а й для недопущення деяких місць для керівної партії.

ВИСНОВКИ

По-перше, у цій роботі були досліджені обставини, що посприяли становленню та формуванню сьогоденішньому становищу політичної поляризації в Молдові та Грузії. Попри наявність на територіях обох країн непідконтрольних самопроголошених республік, Росія - їхній покровитель і «бенефіціар» - була однією з причин для виникнення політичної поляризації у цих двох народів ще до 1991 року, сягаючи понад кілька століть до цього. У випадку Молдови чинником для появи окремішньої від румунів ідентичності молдован була й зовнішня політика та геополітичні прагнення Румунії, а й Росії - й обидві сторони користувалися присутністю своїх прихильників у Бессарабії, підживлюючи антагоністичні наративи. Проте з незалежністю Молдови ця ідентичність окремого народу тепер є причиною, чому Гагаузія не стала знову самопроголошеною республікою на зразок Придністров'я, а також причиною, чому в країні не панує прагнення об'єднання з Румунією, але разом із тим є достатньо помітна підтримка бажаного вектору розвитку у вигляді ЄС. Тим часом Грузія цінує національну ідентичність і спроможність користуватися правом на самовизначення через те, наскільки великими жертвами багатьох поколінь поступово була відновлена незалежність. Ця збережена ідентичність була причиною для гордості собою та нехтування меншинами. Однак нагода повноцінно керувати своєю країною без зовнішньої загрози з півдня певним чином уподібнила становища обох країн, і тепер обидві країни не так переймаються за свою національну ідентичність або її збереження, як за економічні та безпекові питання, які здатні розділити на два політичні табори з різними зовнішньополітичними бачення їхньої країнами. Хоча питання незалежності їхніх країн як таке не порушується, ідентичності партій за їхнім зовнішньополітичним курсом змушують два протилежні табори висловлювати побоювання про втрату суверенітету та, поступово, і державності після багатьох

років прагнення до цього. Чільні партії обох таборів у цих країнах не прикладають зусиль для знаходження задовільного для всіх компромісу та натомість вдаються до продовження та поглиблення антагонізму не тільки між собою, а й між усіма небайдужими громадянами.

По-друге, у цій роботі було визначено спільні та відмінні ознаки та причини політичної поляризації. Обидва народи здатні на дуже активне протестування та донесення своєї позиції через силу як спосіб впливу на чинну владу. Проте частота різниться - для грузинів приводом для протесту та обурення можуть бути як безпосередньо обман з боку політиків, так і символічні неприпустимі для них види поведінок. В обидвох країнах відбувається тісна боротьба між двома таборами, проте якщо в Молдові відбувається відносно часта ротація влади, то в Грузії крайніми роками опозиція з дуже виразною та гучною, що насправді не відкриває шлях до зміни влади та опозиції.

По-третє, у цій роботі було охарактеризоване явище поляризації в цих двох країнах: Грузія, маючи надзвичайно активну опозицію та здатність опозиції мобілізувати своїх виборців проти чинної влади, досі не може перервати здобуття «Грузинською мрією» більшості в парламенті й формування уряду. Молдова тим часом продемонструвала силу опозиції в період із 2009 до 2012 року, коли вона змогла перервати панування комуністів з 2001 року.

По-четверте, у цій роботі було визначено роль у політичній поляризації внутрішніх і зовнішніх питань громадян цих країн, інших держав і міжнародних організацій. І в Молдові, і в Грузії політичній поляризації притаманним є протистояння між двома можливими векторами зовнішньополітичного розвитку країн – Європейського союзу та здебільшого самої Російської федерації. Найбільше занепокоєння щодо внутрішніх питань в обох країнах випадає на бідність, добробут, соціальний захист і безпеку. Обидва табори і в Грузії, і в Молдові обіцяють і містять у програмах їхні плани з вирішення цих питань, і тому

плани цих партій щодо зовнішньої політики та її впливу на самі ці країни відіграють найбільшу роль. Звісно, що ЄС підтримує прихильні собі партії, як і РФ – прихильні собі. Тому голос тих, хто не відноситься до одного з цих таборів, більше залежить від поєднання й зовнішніх, і внутрішніх питань – бо одна й та сама внутрішня проблема має своє вирішення з обох сторін, однак самі способи відмінні один від одного відповідно до обраного партією зовнішньополітичного курсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Georgian parliament votes to terminate mandates of 49 opposition MPs. The Kyiv Independent. URL: <https://kyivindependent.com/georgian-dream-votes-to-terminate-mandates-of-49-opposition-mps/>.
2. Djibladze M., Suny R. Georgia. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/Georgia>.
3. Curtea Constituțională a DECIS! Președintele țării va fi ales prin VOT DIRECT de către POPOR. PUBLIKA.MD. URL: https://web.archive.org/web/20161108083658/http://www.publika.md/curtea-constitutionala-a-decis-presedintele-tarii-va-fi-ales-prin-vot-direct-de-catre-popor_2551711.html.
4. King R. D. Pogroms in Imperial Russia. EBSCO Information Services, Inc. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/law/pogroms-imperial-russia>.
5. IRI Moldova Poll: Moldovans Wary of Russia; Blame Yanukovich for Ukraine Crisis. International Republican Institute. URL: <https://www.iri.org/resources/iri-moldova-poll-moldovans-wary-of-russia-blame-yanukovich-for-ukraine-crisis/>.
6. Georgian Independence. <https://georgianassociation.org/>. URL: <https://georgianassociation.org/georgian-independence/>.
7. Mailyan B. Ilia Chavchavadze and the emergence of Georgian national discourse. BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES. 2022. P. 75–89.
8. Mailyan B. Ilia Chavchavadze and the emergence of Georgian national discourse. Bulletin of the Institute of Oriental Studies. 2022. Vol. 2. P. 75–89.
9. Sartania K. Struggle and Sacrifice: Narratives of Georgia’s Modern History. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2021/04/struggle-and-sacrifice-narratives-of-georgias-modern-history?center=europe&lang=en>.

10. Zinam O. Georgians in Tsarist Russia and in the USSR. Nationalities Papers. 1974. Vol. 2, no. 2. P. 39–60.
11. Suny R. G. The Making of the Georgian Nation. 2nd ed. Bloomington : Indiana University Press, 1994. 448 p.
12. Kokrashvili K. Anti-Russian Demonstrations in Georgia. Russian Expansion in the Caucasus and Georgia. 2020. P. 1–14.
13. Jones S. Georgia: A Political History Since Independence. London, 2013.
14. Regulatory focus and political decision making: When people favor reform over the status quo. Political Psychology / Boldero, J. M., & Higgins, E. T. 2011, 32(3), P. 399–418.

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема «Політична поляризація в Грузії та Молдові після 2014 року»

Студент: Андрошук Олексій Віталійович

Рік навчання: 4 рік навчання

Факультет: Факультет соціальних наук і соціальних технологій

Науковий керівник: старший викладач Шаповалов С. А.

Рецензент: доктор політичних наук, професор Гнатюк М. М.

Дата захисту: “ ” ____ 20__ р.

Короткий зміст

Ця кваліфікаційна робота досліджує явище політичної поляризації в Грузії та Молдові. Теоретичні засади визначають як саму політичну поляризацію, так і її наслідки та форми прояву. Робота охоплює більші проміжки часу – з початку ХІХ століття, і з’ясування історичних обставин дає відповіді на деякі запитання та розкриває більш докладно сучасне становище поляризації в цих країнах. У роботі розглянуто й стан політичної поляризації і в політикумі, і в суспільстві цих країн протягом крайніх 10 років. Також визначені спільні та відмінні ознаки та прояви політичної поляризації між Грузією та Молдовою. Ця робота не тільки характеризує поляризацію в цих країнах, а й визначає роль інших держав і міжнародних організацій у її сучасному формуванні.